V. Senkapiai
Old Cemeteries

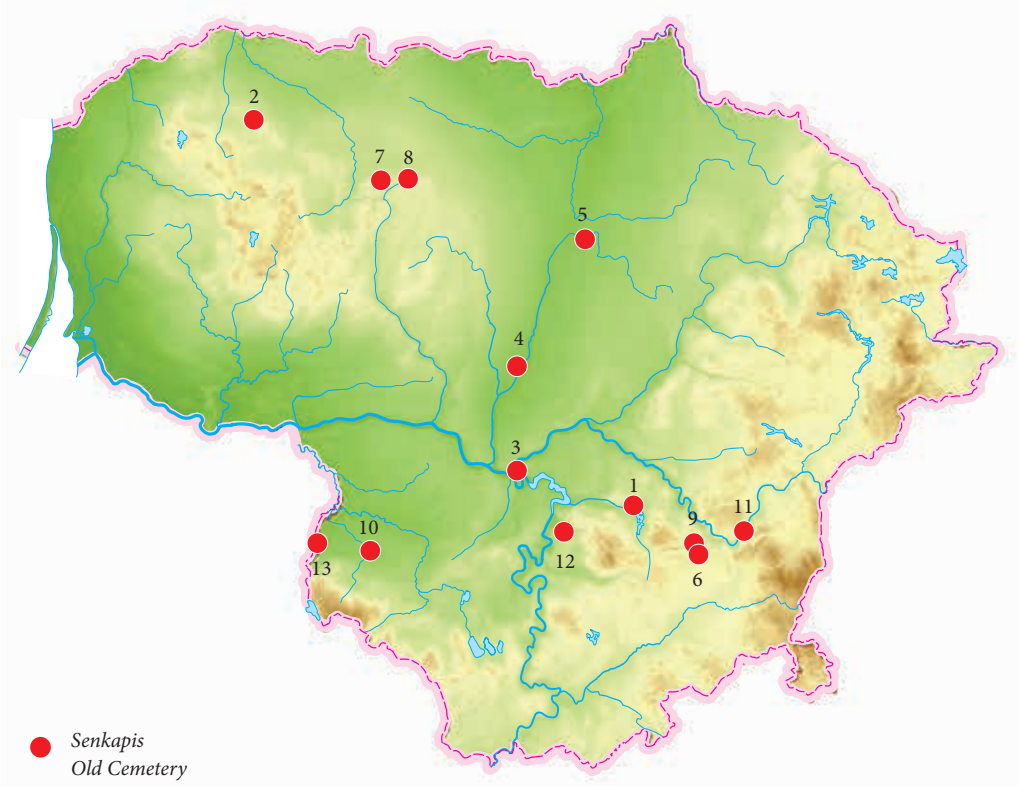

Senkapis
Old Cemetery

1. *Kakliniškės*
2. *Kalniškiai*
3. *Kaunas*
4. *Kėdainiai*
5. *Panevėžys*
6. *Senieji Trakai (žr. IX)*
7. *Smiltynė*
8. *Šiauliai*
9. *Trakai*
10. *Vilkaviškis*
11. *Vilnius (žr. IX, XII, XV)*
12. *Vilūnai*
13. *Virbalis*

Tautvydas Bajarūnas

Kapinės Tauro kalne Vilniuje

2020 m. TO atliko žvalgomuosius tyrimus Vilniaus Tauro kalno parko (tarp Pamėnkalnio, Tauro, V. Kudirkos, M. Valančiaus ir V. Mykolaičio-Putino gatvių) teritorijoje, kur planuojama vykdyti parko rekonstrukcijos darbus. Rekonstrukcijos projekte numatyta tiesti naujus takus, įrengti laiptus ir įvairius inžinerinius statinius.

Apibendrindami Aušrelės Racevičienės ir Laimos Vilekienės Tauro kalno parko teritorijos 2019 m. istorinių tyrimų ataskaitą, galime teigti, kad dabartinio Tauro kalno nagrinėjama teritorija atitinka istoriniuose šaltiniuose nurodomą Moliakalnio (*Gliniana gora*) kalvos dalį, kuri nuo XVIII a. II pusės vadinta Boufalo kalnu. Moliakalnio pavadinimas priskiriamas kalvos R, Velniakalnis (*Czartowa gora*) – V pakraščiui, buvusiam tarp griovos su Moliakalniu ir tęsęsis iki Užvingio dvaro. XVI–XVII a. dokumentai ir planai rodo, kad aprašoma kalva tuo laikotarpiu buvo tik greta miesto esanti negyvenama teritorija. Geriausiu atveju ją būtų galima pavadinti priemiesčiu, kuriame plytėjo ganyklos, pievos ir daržai. Taip pat žinoma, kad nuo seno čia buvo vežamos statybinės atliekos, kasamas žvyras ir molis. Fiodoro Chomentovskio sudarytame Vilniaus miesto ir apylinkių plane Tauro kalno ŠR šlaite pavaizduotos kapinės. Kada įsteigtos šios stačiatikių kapinės – nėra žinoma. 1815 m. įrengus naujas (Šv. Eufrosinijos) stačiatikių kapines už Aušros vartų užkardos, senosios kapinės ant Tauro kalno liko be priežiūros. XIX a. viduryje jos jau buvo visiškai ištuštėjusios, nebeliko nė į jas vedusio kelio. 1853 m. protojerėjus Michailas Korsakevičius kreipėsi į Vilniaus gubernijos valdybą dėl senųjų kapinių ribų nustatymo, aptvėrimo ir kelio link jų įrengimo. Gubernijos matininkas Levickis, kuriam buvo pavesta nustatyti ribas, rašė, jog Vilniaus miesto 1837 m. plane nežymimos nei kapinės, nei kelias į jas. Vienintelis dokumentas, kuriuo jis rėmėsi, buvo topografinis Vilniaus miesto 1846 m. planas, kuriame pažymėtos stačiatikių kapinės ir nurodytas jų dydis – 1372 kvadratiniai sieksniai (6242 m^2). Matininko Levickio nuomone, planas neteisingos formos, jame nežymimas joks kelias, kuriuo būtų patenkama į kapines. Neturint jokių duomenų apie kapines, bandyta rasti senuosius (iki 1800 m.) Vilniaus miesto planus, apklausti senieji Lukiškių gyventojai. Pasak jų, kapinės buvo didesnės, bet nuo senų laikų iki XIX a. vidurio jų ribos nekito. 1855–1856 m. buvo sudaryti keli Tauro kalno stačiatikių kapinių planai (matininkas I. Bukojemskis). Pagal neišlikusį 1856 m. planą žinoma, kad kapinių plotas buvo 1882 kvadratinių sieksnių (8567 m^2). Kitos, bent dalinai į tiriamąją teritoriją patenkančios nebeveikiančios kapinės – Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčiai ir ligoninei priklausiusios kapinės, vadintos Našlaičių kapinėmis. Jose buvo laidojami Šv. Jokūbo ligoninėje, Lukiškių kalėjime mirę neturtingi miesto gyventojai. Šios kapinės atsirado istorinių kelių kaimynystėje, prie senojo Lukiškių kelio (Pakalnės ir Aludarių gatvių atkarpa). Iki suformuojant dabartinę V. Kudirkos gatvės trasą, iš apatinių Lukiškių į Tauro kalną, Vingį (*Zakretą*) ir Panerius, kelias ėjo dabartine Aludarių gatve, kuri, užkilusi ant kalno, įsiliedavo į dabartinę Z. Sierakausko gatvės trasą. Greta jos, R pusėje, į kalną kilo takelis, vėliau kelias ar akligatvis, vadintas Pragarėliu (*Piekelko*) dėl Pragarėlio vietovės, per kurią buvo nutiestas. Duomenų, kada Našlaičių kapinės įsteigtos, nuo kada jose nebelaidojama, nebeturėta jau XIX a. pabaigoje. Žinoma, kad šios kapinės egzistavo dar 1896 m., tuomet jos matuotos ir nustatytos jų ribos. Gali būti, kad jos įrengtos

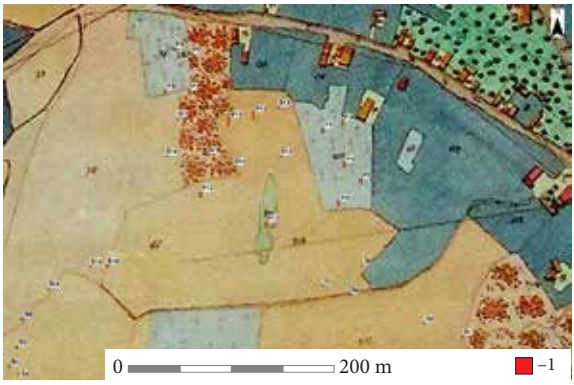

1 pav. 1845 m. Vilniaus plano iškarpa: 1 – 2020 m. žvalgomųjų tyrimų vietos. T. Bajarūno brėž.

Fig. 1. Part of the 1845 plan of Vilnius: 1 – 2020 field evaluation sites.

2 pav. Bendros situacijos planas: 1 – žvalgomųjų tyrimų vietos; 2 – iš istorinių šaltinių žinomos Našlaičių kapinės; 3 – iš istorinių šaltinių žinomos stačiatikių kapinės. T. Bajarūno brėž.

Fig. 2. General situation plan: 1 – field evaluation sites; 2 – the Orphans' Cemetery known from historical sources; 3 – the Orthodox Christian cemetery known from historical sources.

Lukiškėse atsiradus kalėjimui. Po II Pasaulinio karo per šių kapinių teritoriją pravesta dabartinė V. Kudirkos gatvės trasa. 1847 m. matininkas I. Bukojemskis, išmatavęs Našlaičių kapines, nurodė, kad jos 2136 kvadratinių sieksnių dydžio (9724 m^2). Neaptvertos tvora menkai prižiūrimos kapinės XIX a. viduryje buvo perpildytos. XIX a. 6 dešimtmetyje jose dar laidota. 1860 m. Lukiškėse apsilankęs Vilniaus generalgubernatorius įsakė aptverti Našlaičių ir Stačiatikių senąsias kapines ir uždraudė jose laidoti. Vilniaus miesto dūma pavedė matininkui J. Senkevičiui sudaryti Lukiškėse buvusių Choleros, Našlaičių ir Stačiatikių kapinių planus. 1896 m. jo sudarytame plane visos kapinės vadinamos vienu vardu – Choleros kapinėmis, o 1908 m. sudarytame plane, dalinant sklypus prie dabartinės Aludarių gatvės, dar buvo pažymėta, kad greta yra „kelias, o už jo uždarytos kapinės". Šis „kelias" – tai Pragarėlio takas, o „uždarytos" kapinės – Našlaičių kapinės (1 pav.).

XIX–XX a. Tauro kalne ir jo aplinkoje planuota įgyvendinti įvairius projektus siekiant integruoti šią teritoriją į miesto struktūrą arba

suteikti jai rekreacinį aspektą. XIX a. I pusėje prasidėjo šios teritorijos raidos naujas etapas – urbanistinis planavimas. XX a. pradžioje didelė dalis Tauro kalno teritorijos, daugiausia kalno šlaite ir prie Pamėnkalnio gatvės, perėjo grafo Antano Tiškevičiaus nuosavybėn. Valda prie Pamėnkalnio gatvės, kurioje stovėjo du mediniai pastatai, buvo išsidėsčiusi Tauro kalno šlaite, virš dabartinio pastato Pamėnkalnio g. 40. Iš 1914 m. pastatų aprašymo žinoma, jog mediniai čerpėmis dengti namai stovėjo ant aukštų mūro pamatų. Vienas iš pastatų buvo 4 butų, kitas mažesnis – 3 butų. Dalį valdos užėmė vaismedžių sodas. Taip pat A. Tiškevičiaus pastangomis 1904 m. parengtas projektas kalne įrengti tvenkinį ir pastatyti užtvanką, kuri surinktų vandenį viršutinėje kalno dalyje. A. Tiškevičius taip pat siekė gerinti dabartinio Naujamiesčio infrastruktūrą. Jis susiderėjo su miesto valdžia, kad ši savo lėšomis įrengtų laiptus iš dabartinės Tauro gatvės į kalną tiek savo, tiek ir grafo žemėse. 110 pakopų laiptai buvo įrengti ir išlikę iki šiol. Abipus jų yra nuogrindos ir kitos priemonės, stiprinančios šlaitą. Pati dabartinės Tauro (tuomet *Jaroslavskaja*) gatvė buvo tvarkoma 1914–1915 m. Ji sureguliuota, išlyginta ir išgrįsta. Galbūt būtent tada suformuoti jos šlaitai bei Tauro kalno R pakraštys, kur akivaizdžiai matoma, kad reljefas yra išlygintas. A. Tiškevičiui nepavyko įgyvendinti savo planų, o 1920 m. jį nužudė bolševikai. Lenkijos valstybės prezidento 1928 m. potvarkiu pradėtas teritorijos tarp dabartinių K. Kalinausko, M. K. Čiurlionio, Z. Sierakausko (Aludarių, Pakalnės, V. Kudirkos), J. Jasinskio, Pamėnkalnio, Tauro ir Pylimo gatvių planavimo procesas. Po II Pasaulinio karo ant Tauro kalno nutarta pastatyti paminklą Tarybinei armijai, tačiau šis planas nebuvo realizuotas. Tarybiniu laikotarpiu didžiausios apimties darbai vyko statant Profsąjungų rūmus ir tvarkant jų aplinką bei įrengiant dabartinę V. Kudirkos gatvės trasą. Pastačius rūmus visame kalno šlaite turėjo būti suformuotos terasos su atraminėmis sienelėmis, o į pačius rūmus nutiesti platūs centriniai ir siauresni šoniniai laiptai. Toks projektas nerealizuotas, pasirinktas kuklesnis – su dvejais šoniniais laiptais. Statybos metu iš naujo formuota Tauro kalno viršutinė terasa, pritaikant ją naujam statiniui. Kalno V pakraštį stipriai pakeitė V. Kudirkos gatvės statyba. Manytina, kad tuomet performuotas, galbūt nustumdant buldozeriais, ir kalno aikštelės V pakraštys.

Numatomų tyrimų zonoje archeologiniai tyrimai anksčiau nebuvo atliekami, jie vyko šios zonos aplinkoje. Ankstesnių tyrimų metu aptikti daugiausia XIX–XX a. kultūrinio sluoksnio horizontai su pavieniais XVII a. radiniais (*ATL 1998 ir 1999 metais*, 2000, p. 629; *ATL 2005 metais*, 2006, p. 481; *ATL 2006 metais*, 2007, p. 550; *ATL 2013 metais*, 2014, p. 521; *ATL 2017 metais*, 2018, p. 384–386, 727; *ATL 2019 metais*, 2020, p. 532). 2020 m. vykusių tyrimų metu ištirta 18 įvairaus dydžio (1,5x1,5 m; 2x2 m ir 2x1 m dydžio) šurfų ir 13 įvairaus dydžio (5x3 m; 5x2 m ir 8x2 m dydžio) perkasų. Perkasa 11 praplėsta 3 m^2 siekiant iki galo ištirti aptiktus kapus. Iš viso žvalgomųjų tyrimų metu ištirtas 205 m^2 plotas (2 pav.). Didžiojoje dalyje tyrimų vietų aptikti tik XIX–XX a. kultūrinio sluoksnio horizontai. Išsiskyrė tik kelios tirtos vietos.

Perkasose 4 ir 11 po XIX–XX a. suformuotais kultūrinio sluoksnio horizontais aptiktas ankstyviausias 25–30 cm storio pilko smėlio archeologinis sluoksnis (3, 4 pav.). Archeologinių radinių jame nebuvo, tačiau perkasoje 11 po šiuo sluoksniu rasti 3 kapai (5 pav.), kurie leistų teigti, kad sluoksnį galima datuoti XVII(?) a. – XIX a. pradžia. Šie kapai aptikti 2,2 m gylyje (H_{abs} 111,11 m). Palaidotųjų galvos buvo orientuotos į V pusę, ties kapo 2 krūtinės

3 pav. Ankstyviausias kultūrinis sluoksnis perkasos 4 R sienelės pjūvyje ir grindinio fragmentas. T. Abraičio nuotr.

Fig. 3. The earliest cultural layer in the cross-section of the E wall of trench 4 and a paving fragment.

4 pav. Ankstyviausias kultūrinis sluoksnis perkasos 11 V sienelės pjūvyje ir sienelėje aptiktos mūrinės konstrukcijos liekanos. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 4. The earliest cultural layer in the cross-section of the W wall of trench 11 and the remains of a masonry construction discovered in the trench wall.

5 pav. Perkasoje 11 aptiktas kapas 3 (kairėje), kapas 2 (viduryje) ir kapas 1 (dešinėje). T. Bajarūno nuotr.

Fig. 5. The three burials discovered in trench 11: burial 3 (left), burial 2 (middle), and burial 1 (right).

6 pav. Perkasoje 11 ties kapo 2 krūtinės sritimi aptiktas kryželio formos kabutis. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 6. A cruciform pendant discovered in the chest area of burial 2 in trench 11.

dalimi aptiktas žalvarinis kryžius (6 pav.). Tiksliau kapų datuoti nepavyko. Iš istorinių planų yra žinoma, kad XVIII a. – XIX a. pradžioje Tauro kalno ŠR dalyje yra buvusios stačiatikių kapinės. Čia laidoti nustota 1815 m. įrengus naujas stačiatikių kapines už Aušros vartų užkardos. Pagal istorinius planus senosios kapinės neturėjo apimti teritorijos ties perkasa 11, taigi archeologinių tyrimų duomenys rodo, kad galėjo būti laidojama kiek plačiau arba istoriniuose planuose vieta nurodyta netiksliai. Be šių kapinių, Tauro kalno teritorijos ŠV dalyje buvo Našlaičių kapinės. Kapų, susijusių su šiomis kapinėmis, archeologinių tyrimų metu aptikti nepavyko, tačiau 1,8–2,7 m (H_{abs} 100,00–100,90 m gylyje) gylyje perkasos 6 apatiniame

šviesiai rudo smėlio sluoksnyje aptikta pavienių žmonių kaulų, kurie rodo, kad šios perkasos aplinkoje šios kapinės buvo. Manoma, kad jos suardytos XX a. žemės judinimo darbų metu. Taip pat žvalgomųjų tyrimų metu aptiktos kelios XX a. pradžios struktūros: perkasoje 4, 1,55 m gylyje (H_{abs} 122,16 m) rastas 1,7x0,4 m dydžio akmenų grindinio fragmentas, perkasoje 10, 1,45 m gylyje (H_{abs} 111,71 m) – 5,7x1,5 m dydžio buvusio tako fragmentas, suformuotas iš dažyto betono plytelių, perkasoje 11, 1,1 m gylyje (H_{abs} 111,98 m) – 1x0,4 m dydžio mūrinės konstrukcijos fragmentas, kurį sudarė 17x10x5 cm dydžio plytos ir akmenys (greičiausiai tai statinio pamatinė dalis) (3, 7 pav.). Iš anksčiau paminėtos istorinių tyrimų medžiagos žinoma, kad perkasos 10 ir 11 tirtos vietose, kur yra buvusi grafo A. Tiškevičiaus valda su keliais mediniais pastatais. Panašu, kad perkasose 4 ir 10 aptiktos konstrukcijos ir yra susijusios su A. Tiškevičiaus steigtu Tauro kalno parku, o perkasoje aptikta mūrinė konstrukcija yra susijusi su vienu iš medinių pastatų, stovėjusių A. Tiškevičiaus valdoje. Taip pat perkasoje 2 ir šurfuose 4, 12 ir 18 aptikta pavienių XVI a. pabaiga – XVII a. datuojamų archeologinių radinių. Įžemis šioje teritorijoje įvairus: balsvas smėlis arba rusvas molis, retkarčiais su žvyro priemaišomis. Veikiausiai dėl XIX–XX a. žemės judinimo darbų performuoto reljefo ir įvairių kalno nuošliaužų įžemis aptiktas įvairiame gylyje.

7 pav. Perkasoje 10 aptiktas betoninio tako fragmentas. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 7. A fragment of concrete walkway discovered in trench 10.

The cemetery on Tauras Hill in Vilnius

In 2020, a field evaluation was conducted prior to carrying out reconstruction work in Tauras Hill Park in Vilnius. During the investigation, 18 test pits and 13 trenches were excavated (Figs. 1, 2). 19th–20th-century cultural layer horizons were discovered in the majority of the investigated locations. The earliest 25–30 cm thick grey sand cultural layer was discovered in trenches 4 and 11 (Figs. 3, 4). No archaeological finds were discovered in them, but burials were found under this layer in trench 11, which allows one to assert that the layer could date to the 17th ? – early 19th centuries. These three burials are connected with the Orthodox Christian cemetery that existed on the NE part of the hill in the 18th – early 19th centuries (Figs. 1, 5, 6). The isolated human bones discovered at the site of trench 6 are the remains of the Orphans' Cemetery that existed on the NW part of the hill. The several early 20th-century structures that were discovered: a stone paving fragment at the site of trench 4, the remains of a concrete

walkway at the site of trench 10, and the remains of a masonry structure at the site of trench 11 (Figs. 3, 7), are connected with the wooden buildings that existed on Tauras Hill when it was owned by Count A. Tiškevčius and with the first Tauras Hill Park project initiated by A. Tiškevičius himself. Isolated late 16th–17th-century archaeological finds were discovered in trench 2 and test pits 4, 12, and 18.

Ugnius Budvydas

Kalniškių senkapis

2020 m. atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai senkapio, vadinamo Antanavičiaus žvyrduobe (UK 6391) (Mažeikių r., Šerkšnėnų sen.), teritorijoje. Tyrimus inicijavo KPD, siekiant patikslinti objekto vertingąsias savybes ir teritorijos ribas. Senkapio saugoma teritorija (65x55 m dydžio) nustatyta nedidelėje lapuočiais ir pušimis apaugusioje kalvelėje. V pusėje kalvelės šlaitai 3–4 m aukščio, R, ŠR, PR pusė nuardyta kasant žvyrą. Senkapis stipriai suardytas tiesiant kelią (K. Pliaterio gatvę), kuris paminklą dalija į dvi dalis. Jame taip pat gausu bulviarūsių.

2020 m. spalio mėnesį senkapio teritorijoje bei aplinkoje metalo ieškikliais žvalgytas apie 5300 m^2 plotas (1 pav.). Žvalgymų metu aptiktas tik vienas archeologinis radinys – įvijinis žiedas, kuris preliminariai datuotas XV–XVI a. Tolesniame tyrimų etape kalvoje ištirtos 5 perkasos – iš viso 50,8 m^2, išdėstytos abipus kelio. Teritorija apaugusi medžiais, krūmais, o paviršiuje gausu bulviarūsių, tad perkasos buvo įterpiamos ten, kur jas buvo galima ištirti. Kalvos R, Š ir V dalyse ištirtose perkasose 1, 2, 4 ir 5 kapų ar archeologinių radinių neaptikta. Vienintelis griautinis kapas rastas kapinyno P dalyje, perkasoje 3.

Perkasoje 3 paviršių dengė iki 5 cm storio lapų, spyglių ir smulkių šakų sluoksnis. Giliau kastas 20–25 cm storio miškožemis – šviesiai pilkas smėlis, kuriame rasta daug XX a. buitinių šiukšlių (molinių, stiklinių indų šukių, fajansinių lėkščių fragmentų ir kitokių panašių dirbinių). 25–27 cm gylyje pasiektas įžemis – gelsvas smėlis. Perkasos R dalyje atsidengė XX a. II pusės duobės ir griautinio kapo kontūrai. Jie aiškiai fiksuoti pasiekus 60 cm gylį.

Kapo 1 duobės kontūras buvo 1,9 m ilgio ir 76 cm pločio, orientuotas iš PV į ŠR (2 pav.).

1 pav. Situacijos planas: 1 – saugomo kapinyno teritorija; 2 – žvalgytas plotas; 3 – tirtos perkasos; 4 – kalva; 5 – žvalgymų metu aptikti radiniai. U. Budvydo brėž.

Fig. 1. Situation plan: 1 – the cemetery's protected territory; 2 – surveyed area; 3 – excavated trenches; 4 – the hill; 5 – finds discovered during the field survey.